

İNÖZ (ENEZ) KALESİ'NDE KALEBEND CEZASININ TATBİKİ (XVIII. YÜZYIL SON ÇEYREĞİ)

Emin ÜNSAL*

Öz: Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde kalebend cezasının kökeni, uygulama alanları, hukukî temelleri ve toplumsal etkileri, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Enez (İnöz) Kalesi örneği üzerinden incelenmektedir. İnöz Kalesi'ne gönderilen suçluların hangi suçları işleyerek buraya gönderildikleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Osmanlı hukuk sistemi içerisinde özel bir yeri bulunan kalebend cezası, suçluların suçlarına uygun şekilde cezalandırılarak toplumdan izole edildiği bir ceza biçimidir. Kalebend cezası ile aynı zamanda, suçluların potansiyel tehlikeleri önlemek amacıyla toplumdan tecrit edilmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi içerisinde özel bir yer tutan kalebend, suçluların sürgüne gönderilip ceza olarak kale surları içinde ikamete tâbi tutulduğu bir ceza türüdür. Bu ceza biçimi, suç işleyen bireylerin toplumdan izole edilerek, kale surları içerisinde yaşamalarını ve hisardan dışarı çıkmalarına izin verilmemesini temel alır. Bu cezaya çarptırılan suçlular, kale surları içerisinde serbest biçimde gezebilmektedirler. Bu yönüyle bir anlamda açık ceza evi hükümlüsü olarak kalebendi tanımlamak mümkündür. Makalede, Osmanlı hukuk sisteminin işleyişi ve toplum düzeni açısından kalebend cezasının rolü, Osmanlı arşiv belgelerinin sunduğu bilgiler muvâcehesinde detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ceza Hukuku, Suç, Kalebend, İnöz, İnöz Kalesi.

IMPOSITION OF KALEBEND PENALTY IN THE INOZ (ENEZ) FORTRESS (LAST QUARTER OF THE 18TH CENTURY)

Abstract: This study analyses the origin, practice, legal basis and social effects of the penalty of kalebend (confinement in a fortress) in the Ottoman Empire using the example of Inoz Fortress in the last quarter of the eighteenth century. An assessment was made of the crimes committed by the convicts in the fortress of Inoz. Kalebend, which has a special place in the Ottoman legal system, is a form of punishment in which criminals were punished according to their crimes and isolated from society. The isolation of criminals from the rest of society was a way of preventing potential danger. Although this form of punishment was based on isolating offenders from society, making them stay within the walls of the fortress and not allowing them to leave, criminals sentenced to this punishment could move freely within the fortress walls. In this sense, a kalebend can be defined as a convict in an open prison. In this article, the role of the punishment of kalebend in terms of the functioning of the Ottoman legal system and social order is discussed in detail in the light of the information provided by Ottoman archival documents.

Key Words: Ottoman Penal Law, Crime, Kalebend, Inoz, Inoz Fortress.

Giriş

Orta ve Yeniçağ'ın en önemli savunma yapıları olan kaleler, şehirlerin, önemli geçitlerin, liman ve boğazların muhafazası amacıyla yapılmış muhkem yapılardır. Daha çok, düşman saldırılarının gelebileceği yollar üzerinde, askerî önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda inşa edilen kaleler umumiyetle kalın duvarlı, burçlu ve mazgallı yapılardır¹. Konumuzu teşkil eden İnöz Kalesi'nin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, duvarlarındaki devşirme yapı malzemeleri Bizans öncesi yapıldığına işaret etmektedir. Kale kuzeybatı-güneydoğu istikâmetinde ve denize doğru iki sur duvarı olarak uzanmaktadır. Duvarların deniz tarafında, köşeli büyük burçlar inşa edilmiş ancak bunlardan

* Dr. Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne-Türkiye, e-posta: eminunsal06@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9952-1559.

¹ Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, (Yay. Haz. Ersin Kırca, Vahdettin Atik), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 144, İstanbul 2016, s. 9.

yalnızca batıdaki burç günümüze ulaşmıştır. Kalenin batıdaki duvarının yönü Meriç nehrini de görece şekilde ayarlanmış, böylece nehir yönünden gelecek saldırılara karşı bir önlem alınmıştır².

1456 yılının Ocak ayında İnöz'ü fetheden Fatih Sultan Mehmed, İnöz Ayasofyası olarak bilinen kasabadaki en büyük kiliseyi camiye çevirmiş, kalenin idaresini de Murad Bey'e bırakarak Edirne'ye dönmüştür³. Fethinden itibaren müstahkem bir yapı olarak varlığını devam ettiren İnöz Kalesi, diğer birçok kale gibi yalnız savunma amaçlı kullanılan bir yapı olarak değil aynı zamanda da suç işleyenlerin kalebend edildikleri bir kale olmuştur.

1. Osmanlı Ceza Hukukunda Kalebend

Kalebend, Arapça kökenli "kal'a" ve Farsça kökenli "bend" kelimelerinden türeyen bir terkiptir. Sözlük anlamı itibarıyla "kaleye bağlanmış, kalede hapsedilmiş kimse" olarak ifade edilebilir. Kalebend cezasının hangi devlette ve ne zaman ortaya çıktığı net olarak bilinmemektedir. Ancak, Moğollar ve Selçuklularda bu ceza türünün uygulandığına dair kayıtlar bulunmaktadır⁴.

Osmanlı Devleti, birçok medeniyeti ve kültürü bünyesinde barındırmış ve diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da kendine özgü normlar oluşturmuştur. Osmanlı hukuk sisteminin temel prensiplerini; *toplum düzenini sağlama, adaleti tesis etme, can, mal, namus güvenliğini ve inanç hürriyetini temin etmeye yönelik normlar bütünü* olarak tanımlayıp özetlemek mümkündür.

Osmanlı hukuk sistemi içerisinde özel bir yeri bulunan kalebend, suçluların sürgüne gönderilip ceza olarak kale surları içinde ikâmete tâbi tutuldukları bir ceza türüdür. Bu ceza biçimi, suç işleyen bireylerin toplumdan izole edilerek, kale surları içerisinde yaşamalarını ve hisardan dışarı çıkmalarına izin verilmemesini temel almaktadır. Bu cezaya çarptırılan suçlular, kale surları içerisinde serbest biçimde gezebilmektedirler. Bu yönüyle kalebendi bir anlamda açık cezaevi hükümlüsü olarak tanımlamak mümkündür. Kalebend, sadece bir adli ceza olarak değil, aynı zamanda toplumun düzenini sağlama ve suçluların toplumdan tecrit edilerek potansiyel tehlikelerin önlenmesi amacıyla taşıyan bir hukukî ve sosyal mekanizmayı ifade etmektedir⁵.

Osmanlı Devleti'nin adli ve yönetim politikalarını daha anlamlı bir zemine oturtabilmemiz için sosyal kontrol mekanizmasının işleyiş biçimini mikro örnekler üzerinden irdelememiz gerektiği muhakkaktır. Osmanlı hukuk sisteminde bir tür sosyal kontrol mekanizması olarak işletilen kalebend cezası, Osmanlı idarî, hukukî ve sosyal tarihine daha net bir görünüm kazandıracak biçimde açıklık getirmektedir.

Osmanlı hukuk tarihine ışık tutan arşiv belgeleri ve mahkeme kayıtlarındaki verilerden yola çıkılarak ulaşılan bulgular, kalebend cezasının XVII. yüzyılda ortaya çıktığını ve XVIII. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazandığını ortaya koymaktadır. Osmanlı hukuk normlarına göre kalebend cezası hükümünü doğuran fiiller; yaralama, gasp, adam kaçırma, hırsızlık, yol kesicilik, eşkıyalık, fitne, fesat, rüşvet, sahte belge düzenleme, tahrik, zina, ev basma, halkın işlerine müdahale ve şeriata uymama gibi yüz kızartıcı nitelik taşıyan suçlardan oluşmaktadır⁶.

Osmanlı hukuk sisteminin işleyişine göre, kalebend cezasını gerektiren bir fiili işleyen kişiyi, mağdur olan taraf adli makamlara bildirerek hukukî süreci başlatmış olurdu. Eğer suçlu devlet memuruysa, mensup olduğu kurumun amiri, kadı, nâib gibi suçlunun ikâmet mahallinin yöneticileri, gayrimüslim vatandaşların bağlı buldukları cemaatin liderleri veya halktan kimseler şikâyete konu olan fiili Divan-ı Hümayun'a bildirirlerdi. Bu doğrultuda ulaştırılan şikâyetler incelemeye konu edilir ve hukukî açıdan delilleri ile birlikte suç sübuta ererse Divan-ı Hümayun tarafından cezai müeyyidenin

² İsmail Hakkı Kurtuluş, Edirne İl Sınırları İçindeki Kalelerin Tespit ve Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 534-583.

³ Tevârih-i Âl-i Osman, Aşıkpaşazâde Tarihi, haz. Ayşenur Kala, Kamer Yayınları, İstanbul 2013, s. 246-247.

⁴ Kalebend cezasının tarihsel kökeni ve Osmanlı hukuk sistemi içindeki yeri hakkında ayrıntılı değerlendirme için bkz. İsmail Altınöz, "Osmanlı Devleti'nde Kalebendlik Cezasının İnfazına Dair Notlar", İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 269-288.

⁵ Ömer İşbilir, "Kalebend", DİA, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 5-7.

⁶ H. Neşe Erim, Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Osmanlı Toplumunda Kalebend Cezası: Trend ve Değişim, Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri 1: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, 7-8 Eylül 2007, İstanbul 2010, s. 613-617; Ömer İşbilir, a.g.m., s. 5.

uygulanmasına yönelik karar alınırdı. Eğer bir devlet memuruna ceza verilirse, suçlu kişinin işinden atılması veya rütbesinin alınması şeklinde sonuçlanabilirdi. Sadrazam, vezir vs. gibi üst düzey devlet görevlileri için ise kararlar doğrudan kendilerine iletilir, belirli yerlere gitmeleri istenirdi. Suçlu kişilere önce uyarı yapılır, ardından tekrar aynı suç işlenirse yakalanıp ceza yerine gönderilirdi. Kaleye gönderilen suçluların serbest bırakılması için Divan-ı Hümayun'un onayı ve bazı şartlar gerekliydi. Mahkûmların iyi haline dair belgeler ve istekler, salıverilme işlemi için kullanılırdı. Talep edilen durumlar dikkate alınarak mahkûmların serbest bırakılması sağlanabilirdi. Salıverilme şartları arasında “*kendi halinde olma*”⁷ en yaygın olanıydı. Ayrıca, İstanbul'da ikamet etmemek, emirlere uymak, ahaliye zarar vermemek gibi şartlar da bulunurdu⁸.

2. Enez (İnöz) Kalesi'ne Kalebend Olunanlar

İncelediğimiz dönemde İnöz Kalesi'ne dair arşiv vesikalarından edindiğimiz bilgilere göre kalenin 4 adet tabyası bulunmaktadır. Bunlardan; Boğaz tabyasında yönleri batı ve lodosa bakan 5 adet, Meriç'e nazır liman tabyasında yönleri karayele bakan ve falyaları açılmış 2 adet, yine yönü batıya bakan ve bu iki tabyanın arasında 1 adet ve Dalyan gölü tabyasında ağzı kırılmış 1 adet olmak üzere çeşitli ölçülerde toplam 9 adet tunç top mevcuttur. Bunların dışında cebehânesinde de yaklaşık 1 ton 581 kg barut-ı siyah ve farklı ebatlarda 470 adet gülle bulunmaktadır. Kale içerisindeki 35 Müslüman hânesinin 22'si duâgû⁹ hanesi olarak görülmektedir¹⁰.

Elbette işledikleri suçlara göre İnöz Kalesi'ne kalebend olunan pek çok kişinin bir hikâyesi vardır. Çalışmamızın hacmiyle doğru orantılı olarak İnöz Kalesi'yle ilgili oldukça detaylı bilgilere mahfuz kalebend defterlerinin dışında, literatür ve diğer Osmanlı arşiv vesikalarından tespit ettiğimiz şahıslardan ve olaylardan bilgiler vermeye çalışacağız. Bu konuyla ilgili olarak, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yolu İnöz Kalesi'nde kesişen, kalebend cezasına çarptırılanlar ve olaylardan bahsedeceğiz.

İncelememize konu olan bulgular, İnöz Kalesi'ne kalebend olunanların profillerine bakıldığında, sadece sivil vatandaşların bu cezaya çarptırılmadığını, ellerindeki yetkiyi ve kamu gücünü süstîmal eden devlet görevlilerinin de kalebend olunma hükümlerine tâbi tutularak cezalandırıldığını ortaya koymaktadır. Tekirdağ Kazası'na bağlı Karaevli mevkiinde, kanunlara aykırı biçimde zahîre (hubûbat) satışı yapıldığı tespit edilmiştir. Olayla ilgili başlatılan tahkikat, bölgedeki kamu görevlilerinin karıştığı geniş kapsamlı bir yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkarıldığı, oldukça ilginç veriler içeren bir sürece dönüşmüştür. Arşiv belgesinden anlaşıldığına göre, usulsüz biçimde zahîre satan dokuz kişi zabıtlar tarafından yakalanmıştır. Ancak bunlar içerisinde servet sahibi olduğu anlaşılan kişilerden toplam 1.200 kuruş rüşvet alınmış ve serbest bırakılmışlardır. Rüşvetin 800 kuruşunu kadı, 400 kuruşunu ise ayan, müftü ve yeniçeri zabiti aralarında bölüşmüşlerdir. İşin taşeron kısmında olan beş altı garîban ise operasyonun başarılı bir biçimde sonlandırıldığını göstermek için tutuklanarak İstanbul'a sevk edilmişlerdir. İstanbul'a gönderilen bu şahısların yaşanan durumu anlatmaları ve olayın tüm yönleriyle araştırılması neticesinde ulaşılan bulgulara dayanılarak, adı rüşvete karışan kamu görevlilerinin tutuklanarak İnöz Kalesi'nde kalebend olunmaları için gerekli çalışmalar başlatılmıştır¹¹.

Kalebend cezasına çarptırılanlar arasında din adamlarının olduğu da görülmektedir. Gümülcine'ye bağlı Ferecik Kazası'na tâbi Balık Köyü'nde ikâmet eden Papayanni isimli bir papaz eskiden beri

⁷ Suçlu karakteri olarak en sık belirtilen durum ise kendi halinde olmamaktır. Anlaşıldığı üzere, “*kendi halinde olmak*” devletin ideal birey tanımlamasında yer alan özelliklerin başında gelmektedir. Kendi halinde olup işi gücüyle meşgul olmak, umur-ı mukataaya, umur-ı vakfa karışmamak beklenen haldir. Nitekim hükümlerde suçlar belirtilmeden önce “*kendi halinde olmayıp*” ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. Şahin Alemdaroğlu, 20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme ve Metin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 141.

⁸ Uğur Koca, “Boğazkesen Kalesi Kalebendleri (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 67. sayı, İstanbul, 2018, s. 128-129.

⁹ Duâgû: Osmanlı devlet teşkilâtında ve tarikat hiyerarşisinde bir unvandır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, “Duâgû”, DİA, C. 9, İstanbul 1994, s. 541-542.

¹⁰ BOA, TSMA-E., nr. 389/15, (3 Şaban 1214/31 Aralık 1799).

¹¹ BOA, AE.SABH.I., nr. 309/20768, (24 Cemaziyevvel 1193/9 Haziran 1779).

kendi halinde olmayıp, çeşitli yalanlarla elindeki *kocabaşılık*¹² asasıyla halk arasında tezvîratta bulunarak toplumsal huzuru bozucu nitelikte eylemlerde bulunmuş ve cezası için *ıslah-ı nefis* edinceye kadar İnöz Kalesi'ne sürgüne gönderilmiştir¹³.

Bahsedilen bu olaylar, İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılan mahkûmların yakın çevreden olduğunu göstermektedir. Kaleye gönderilenlerin suç mahalleri ağırlıklı olarak Edirne ve çevresinden ve Yanbolu, Evreşe, Çirmen, Niğbolu, Gümülcine ve Yanya gibi Balkan şehirlerinden olmuştur¹⁴.

Ancak İnöz'e konum olarak yakın sayılabilecek coğrafyadaki şehirlerin aksine kalebend olunanlar arasında münferit bir olaya rastlanılmıştır. 1780 yılında, Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğu sınırlarındaki en önemli istihkâm üslerinden biri olan Soğucak Kalesi'nde bir yangın çıkmıştır. Kaledeki 9.500 kuruşluk mühimmat ve askerî malzemelerin tamamen yanıp kül olduğu anlaşılmaktadır. Yangında ihmâli olduğu ileri sürülen Cebecibaşı¹⁵ vekili Ahmed, bir kusurunun olmadığını ve kendisine iftira atıldığını beyan etse de kalebend cezasından kurtulamamıştır¹⁶. Suçlu görülen kişiler, yeniçeri, cebeci, bostancı vb. bir askerî sınıfa mensupsa haklarında şikâyet olsun veya olmasın bağlı buldukları birimin zabıt veya amirinin arzıyla mahkûmiyetlerine karar verilir. Bunların kalebend edileceği yere götürülmesi işi de yine ilgili ocakların görevlilerince gerçekleştirilirdi¹⁷. Esasında bu kadar büyük çaplı bir yangında görev ihmâli bulunan bir cebecinin daha ağır bir cezaî yaptırıma maruz kalması gerekirdi. Ancak bu durum, Cebecibaşı vekili Ahmed'in görev ihmâli konusunda net bir kaniya varılamamasından kaynaklanıyor olmalıdır¹⁸.

Hubûbat üzerine yaşanan bir diğer münferit olayda, İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılan İbrailli Süleyman'ın İstanbul'da devlet adına zahîre tüccarlığı yapan mübaşir Halil Ağa'nın şikâyeti üzerine kalebend olduğu anlaşılmaktadır. Aydos (Burgaz) sakinlerinden olan İbrailli Süleyman, Varna taraflarından zahîre tedarîği yapılırken mübaşirlerin görevlerini engelleyecek fiiller işlediği için İnöz Kalesi'nde kalebend cezası hükmü verilmiştir¹⁹.

Usûlsüz alım-satımların önüne geçilmesinde caydırıcı bir hukuk normu olarak kalebend cezasının uygulandığına dair İnöz özelinde örnekler de mevcuttur. Mayıs 1781 tarihli, İnöz kadısına ve gümrük eminine hitâben kaleme alınmış bir hükümden anlaşıldığına göre, Midilli adasından İstanbul'a gitmesi gereken zeytinyağı gemilerinin İnöz limanında durakladığı ve burada usûlsüz bir biçimde zeytinyağı satışı yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tür bir satışın yapılmasına göz yuman kişilerin ilgili makamlara bildirilerek cezalandırılmaları ve kalebend edilmeleri istenmiştir²⁰.

Yüz kızartıcı nitelikteki suçların bir daha tekrarlanmamasına yönelik cezaî bir yaptırım olan kalebend kapsamındaki hükümlülerin, cezalarının affolunması için rica ve istirham mahiyeti taşıyan mektuplar kaleme aldıkları da görülmektedir. İnöz Kalesi'nde kalebend olarak bulunan Bergoslu Uzun İmam, alım-satım ve diğer kamu görevlilerinin işlerine karışmak gibi daha önce işlediği fiillerden büyük pişmanlık duyduğunu, bundan sonra camiden eve evden camiye gitmek suretiyle kendi görev ve sorumluluk alanının dışına çıkmayacağını beyan ederek kalebend cezasının kaldırılmasını talep etmiştir²¹. İlgili af taleplerinde mahkûmun hastalanması, kötü duruma düşmesi, borçlu olması ya da

¹² Kocabaşı, Osmanlı toplumunda belirli bölgelerdeki Hıristiyan tebaanın önde gelen, tanınmış, bazı hâllerde kendilerine danışılan bir nevî ihtiyar heyetini oluşturan sivil temsilcilerin başı durumundaki kimseleri ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Kocabaşı", DİA, C. 26, Ankara 2002, s. 140-141.

¹³ BOA, C.ADL., nr. 79/4789, (7 Rabiulahir 1193/24 Nisan 1779).

¹⁴ İnöz Kalesi'ne kalebend olunan suçluların profilleri ve suç mahallerinin ayrıntıları için bkz. Melahat Kara, 18 Numaralı Kalebend Defterine Göre (s. 147-290) H. 1190-1191/M. 1176-1777 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu ve Cezalar (Değerlendirme-Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

¹⁵ Cebeci, Osmanlı ordusunun merkezi kuvvetlerini oluşturan kapıkulu ocaklarından biridir. Cebecibaşı, cebeci ocağının kumandanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Kılıçarslan, "Cebeci", DİA, C. 7, İstanbul 1993, s. 182-183.

¹⁶ BOA, C.AS., nr. 810/34427, (21 Safer 1194/27 Şubat 1780).

¹⁷ Ömer İşbilir, a.g.m., s. 5-7.

¹⁸ BOA, C.AS., nr. 810/34427, (21 Safer 1194/27 Şubat 1780).

¹⁹ BOA, AE.SABH.I., nr. 142/9550, (10 Şevval 1194/9 Ekim 1780).

²⁰ BOA, C.İKTS. nr. 20/976, (Evahir-i Cemaziyelevvel 1195/Mayıs 1781).

²¹ BOA, AE.SABH.I., nr. 111/7545, (15 Safer 1195/10 Şubat 1781).

ıslah olduğuna kanaat getirilmesi gibi sebeplerin de ileri sürüldüğü dikkat çekmektedir. Yine eşinin ya da çocuklarının muhtaç durumda kalmaları, sefaletе düşmeleri de öne sürülebilirdi. Mahkûmların dilekçelerinde beyan edilen durumların doğru olup olmadığı İstanbul'dan gönderilen bir görevli tarafından tahkik edilmesi istenebilirdi. Bunların dışında mübarek aylar ve günler mahkûmların affı için vesile teşkil eder, bu dönemlerde yapılan başvurulara genellikle olumlu cevap verilir²².

Kamu görevlilerinin karıştıkları ve İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırıldıkları bir diğer münferit olayın seyri ise şöyle olmuştur. Akçakızanlık Voyvodası Halil Efendi ve Zihneli Vezir Hasan Paşa tarafından kurgulanan plan doğrultusunda Akçakızanlık serdarı Serturnai İsmail Ağa ile bir ittifak kurulmuştur. Bu kişiler kendi aralarında anlaşarak halktan usûlsüz olarak barut-ı siyah, fişenk ve Sekban askerinin de toplanacağını bahane ederek, 20 keseyi aşkın bir meblağ toplamışlardır. Çirmen mutasarrıfı Vezir Ali Paşa tarafına kaçtıkları anlaşılan firarilerin yaptıkları bu usûlsüzlüğün ve sûstimalin anlaşılması üzerine, bu olaya ismi karışan sorumlulardan halktan toplanan paranın tahsil edilmesi ve İnöz Kalesi'ne kalebend olunarak sürgün edilmeleri hükmü verilmiştir²³.

İnöz Kalesi'ne kalebend olunanlara verilen cezaların türü bazen değişebilir ve başka yerlere gönderilebilirlerdi. Örneğin, 1784 yılında Keşan sakinlerinden Ömer Efendi, ayanlık çekişmesi nedeniyle İnöz Kalesi'ne kalebend olunur. Ancak daha sonra bu kişi hakkında yazılan hükme göre, Ömer Efendi İnöz'e yakın olması hasebiyle Keşan'da ayan olmak isteyen müslim ve gayrimüslim reayadan bazı kişileri kışkırtmaya ve beldenin nizamını bozmaya yönelik faaliyetlerine devam etmiştir. Verilen hükme göre, Ömer Efendi'nin bundan sonra fitne ve fesatlıktan uzak olmayacağından bahsedilerek, bu kişinin Bozcaada Kalesi'ne *nefy* (*sürgün*) olunmasına karar verilir. Yaklaşık 3 ay sonra verilen hükümde ise, Hâce Hatice adında bir kadın arzuhalinde, Bozcaada Kalesi'ne nefy edilen Ömer Efendi'nin halinin değiştiği, kendisine ve üç evladına merhameten bu kişinin af ve ıtlakını istediği ifade edilmiştir. Ömer Efendi bundan sonra kaza işlerinden gizli ya da aşikâr bir işe teşebbüs ederse adamakıllı cezalandırılmak şartıyla ıtlak olunduğuna dair ferman yazılmıştır²⁴.

Ağustos 1789'da başka bir ayanlık iddiasıyla ilgili verilen hükümde, Silivri kazasında ayanlık sevdasında olan ve beldede asayiş bozan İbiş Ağa'nın elinde beş-altı bin keyl buğday olduğu halde, kapan rayıcı olan 130'ar paraya vermekten imtina ettiği belirtilmektedir. Bu sebeple İnöz Kalesi dizdarına yazılan hükümde, İbiş Ağa'nın bu suçta istinaden kaleye gönderildiğine ve emr-i şerif olmadan ıtlak ve firarından kaçınması istenmiştir. Ayrıca İnöz'e kalebend olarak geldiğinin İstanbul'a bildirilmesi talep edilmiştir²⁵.

Edirne Bostancıbaşı Mehmed Ağa tarafından 24 Ocak 1794 tarihinde gönderilen bir tahriratta, Ocak Kethüdası Osman ustanın Bölükbaşı olan Devocioğlu'nun yanına, III. Selim döneminde Balkanları kasıp kavuran *Dağlı Eşkiası* gelip gitmekte ve asilerin yararına olacak şekilde katılım sağlanmaktaydı. Bu yüzden kamu kaynaklarının eşkiya gruplarına aktarılması, onlarla birlikte hareket edilmesi ve ustalardan beklenen yararlılığın görülememesi gerekçe gösterilerek Hacı Üveysöğlü Halil ve Osman ustalar İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılmışlardır²⁶.

Bunların dışında, İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması, devlet yönetiminin işe ve lojistik anlamda öncelikli olarak yoğunlaştığı en önemli konulardandı²⁷. Çiftçinin elinden İstanbul ahalisinin mutfağına kadar uzanan tedarik zincirinin kusursuz bir biçimde işletilmesi, kaçınılması mümkün olmayan zaruretlerin başında gelmekteydi. İstanbul halkının ihtiyaç duyduğu kesimlik hayvanların temin edilmesinde, celeb adı verilen et tüccarı etkin bir rol üstlenmekteydi. İstanbul ve Edirne civarındaki

²² Ömer İşbilir, a.g.m., s. 5-7.

²³ BOA, AE.SSLM.III, nr. 165/9924, (7 Zilhicce 1208/6 Temmuz 1794).

²⁴ Hale Sezgin, 21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H.1196-1199 / M.1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 222.

²⁵ Ramazan Uz, 24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203-1205 / M. 1788-1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 266-267.

²⁶ BOA, C.AS., nr. 266/11031, (21 Cemaziyelahir 1208/24 Ocak 1794).

²⁷ İstanbul'un iâşesi ile ilgili kapsamlı bir araştırma için bk. Ahmet Uzun, İstanbul'un İâşesinde Devletin Rolü (1783-1857), Ankara 2006.

kışlaklardan et getirilirken, Bergos mahkemesinin ilâmında belirtilen koşullara uymadıkları anlaşılan Arnavut kökenli celeblerden Korteş, Uzun Ali, Dalkılıç Salih ve Yakub'un Bergos mahkemesi tarafından verilen ilâmdaki şartlar uyarınca koyun vermeyi kabul etmedikleri anlaşıldığından İnöz Kalesi'ne kalebend olunmaları hususunda Edirne Bostancıbaşı ve Avcıbaşı²⁸ hitâben bir hüküm çıkarılmıştır. İlgili kişilerin cezaya çarptırılması esnasında hükme Avcıbaşının beyanlarının esas alındığı anlaşılmaktadır²⁹.

Eğer suç, İnöz sınırları dâhilinde veya çevresinde işlenirse, suçun içeriğine göre mahkûmlar İnöz dışına gönderilirlerdi. Hafif suç olarak nitelendirilebilecek olanlar incelediğimiz vesikalarda genellikle Dimetoka Kalesi'ne, daha ağır suç işleyenler ise genellikle fizikî şartlarından dolayı Limni adasına gönderilmişlerdir. Bu hafif suçlardan biri olan, *halkın devlet görevlilerine itaatsizlik* niteliği taşıyan eylemleri de kalebend cezasıyla önlenmeye çalışılmıştır. Zira Havâs-ı Hümâyün³⁰ koruları arasında olan İnöz korusu sakinlerinden sekiz kişi, bölgedeki zabıtlere itaatsizlik etmişler, korudaki düzenin ve halkın refah durumunun bozulmasına sebebiyet vermişlerdir. Koruda maddî zarara neden olan bu eylemleri ve faillerini İnöz kadısı isimleri ile birlikte ilâm düzenleyerek yetkili makamlara bildirmiştir. İlâmdan anlaşıldığına göre Mavromasoğlu Yorgaki, Kovalcioğlu Andonaki ve Aleksioğlu Yannaki isimli şahısların İnöz'den Dimetoka Kalesi'ne sürülerek kalebend cezasına çarptırılmaları hükme bağlanmıştır³¹.

Kalebend cezasının, henüz suç sübuta ermeden önce caydırıcı bir unsur olarak tekd ve tehdit mahiyetinde de kullanıldığına dair örnekler bulunmaktadır. Tersane-i Amire'nin kereste ihtiyaçlarının karşılanması, tüm Karadeniz hattını ilgilendiren mahiyette büyük bir konu teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Karadeniz'in Rumeli sahilinde Varna yakınlarında olan Prevadi kazası ayanları, Tersane-i Amire için hisselerine düşen kerestenin kesilip gönderilmesini yavaşlatmakta, hatta bu tutumları sevkıyatı durdurma noktasına getirmektedir. Eğer ayanlar, birkaç gün daha bu tutumlarını değiştirip sevkıyatı hızlandırmazlarsa, İnöz Kalesi'ne kalebend edilecekleri kendilerine bildirilmiştir³².

24 Nisan 1798 tarihli bir arşiv vesikasından anlaşıldığına göre, İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılan mahkûmlar arasında gayr-i müslim reayadan olan, *Tirnova Metropolit Rahib Manyos* haksız şikâyetle İnöz Kalesi'nde kalebend cezasına çarptırılmıştır. Yerine de eski *Varna Metropolit Rahip Glotyos* görevlendirilmiştir. Bu cezanın gerekçesi, rahib Manyos'un kendi görev ve sorumluluk alanı dışında kalan devlet işlerinde etkin bir rol almak istemesi olmuştur. Tirnova hâkimi ve voyvodası ise metropolitin başkalarının cebir ve şiddeti ile suça konu olan fiilleri işlediğini dile getiren birer mazhar yazmış ve İstanbul'a göndermişlerdir. Tirnova reayasından önde gelen kimseler de metropolit rahib Manyos'un suçsuz olduğuna şefaet etmişler ve İnöz Kalesi'nde infaz edilen kalebend hükmünün kaldırılmasını talep etmişlerdir. Haksız şikâyet üzerine kalebend edilen metropolit rahip Manyos serbest bırakılmış, rahiplik görevi de Glotyos'dan alınarak iade edilmiştir³³. Metropolitin affedildiği ve hükmün kaldırıldığına tevsiik etmesi bakımından bu vesika kayda değerdir.

Yüz kızartıcı suçlar kategorisinde olan hırsızlık suçunun da, kalebend cezası kapsamında değerlendirildiği vakidir. Gümölcine taraflarında olan Yenice-i Karasu tütün gümrüğünden, tüccarın İzmir'deki ortaklarına gönderilmek üzere İnözlü bir Rum'un kayığına tütün yüklemişlerdir. Bir müddet sonra tütün sandıkları açılıp çalındığından, bu işlere karışan tüccar Mekkri (Fethiye) Delioğlan'ın İnöz Kalesi'ne kalebend olunması ve hırsızlık suçunda parmağı olan İnözlü Anastas oğlu

²⁸ Avcıbaşı, Osmanlı askeri yapılanmasında Sekban adı verilen askeri sınıfın 33. Bölüğünün kumandanıdır. Ayrıntı için bk. Abdülkadir Özcan, "Sekban", DİA, C. 36 İstanbul 2009, s. 327.

²⁹ BOA, AE.SSLM.III, nr. 157/9409, (3 Şaban 1208/6 Mart 1794).

³⁰ Havâs-ı Hümâyün, padişaha ve ailesine ait en yüksek getirili dirlikleri ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", Türkler, C. 9, Ankara 2002, s. 902.

³¹ BOA, C..SM., nr. 17/874, (15 Zilhicce 1208/14 Temmuz 1794).

³² BOA, C.ZB., nr. 5/229, (5 Safer 1212/30 Temmuz 1797).

³³ BOA, C.ADL., nr. 56/3395, (15 Cemaziyelevvel 1212/5 Kasım 1797); C.ADL., nr. 11/707, (8 Cemaziyelevvel 1212/29 Ekim 1797).

Polizos'un da cezalandırılarak kalebend olunması ve tüm tüccara ibret olacak biçimde ticarî faaliyetlerinin engellenmeleri hükme bağlanmıştır³⁴.

İnöz Kalesi'ne kalebend edilen mahkûmların geçimlerini ne şekilde sağladıkları ya da kendilerine ne kadar tahsisat ayrıldığına dair arşiv vesikalarında açık bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak rahat yaşadıklarını söylemek de oldukça güçtür. Salıverilmeleri için yazdıkları dilekçelerde ve yerel idarecilerin arz ve ilâmlarında sefil bir şekilde dilenci gibi yaşadıklarından ve borçlarından bahsedilmesi bunlara yeteri kadar ödenek verilmediğini göstermektedir. Bazı yerlerde mahkûmlara bir parça ekmek, akşamları çorba ve bazı günlerde pilav ayrıca kurban bayramlarında da bir miktar et verildiğine dair kayıtlardan hareketle, kalebend olanlara da benzer yiyeceklerin verildiği söylenebilir. Diğer mahkûmiyetlerde olduğu gibi kalebend cezasında da belirli bir mahkûmiyet süresi bulunmamaktaydı. Arşiv vesikalarında ağırlıklı olarak "*ıslah-ı nefis oluncaya kadar*" gibi muğlak bir ifade yer almaktadır. Mesela benzer suçları işleyen iki mahkûmdan biri iki buçuk ay diğeri iki buçuk yıl kalebend olabiliirdi. Çünkü suçlar için tayin edilmiş belirli süreler bulunmamaktaydı³⁵.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, incelenen Enez (İnöz) Kalesi örneği üzerinden, Osmanlı hukuk sisteminin işleyişinin mikro düzeyde mercek altına alınmasını sağlamıştır. Aynı zamanda sosyal kontrol mekanizmalarının nasıl işlediğini de göstermiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde işlenen suçlar, İnöz Kalesi'ne kalebend olunan suçlu profilleri ve suç-ceza mahalleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Verilen kalebend cezalarında din ve sosyal statü ayrımı yapıldığı söylenemez. Bununla birlikte İnöz Kalesi'ne kalebend olunanların, özellikle belirli bir bölgeden gelmeleri söz konusu değildir. Ağırlıklı olarak kaleye, Edirne ve çevresi, Balkanlar ve Batı Anadolu'dan kalebend cezası verilenler gönderilmektedir. Ancak İnöz Kalesi'ne mesafe bakımından istisna teşkil eden bir durum olarak, Kuzey Kafkasya'da, denize girinti yapan Anapa burnunun hemen altında yer alan Soğucak Kalesi'nden dahi suçlu bulunup kalebend olanlar buraya gönderilmişlerdir.

Kalebend cezasının, suç işleyen bireyleri toplumdan izole ederek, suç tekrarını engelleme amacı taşıdığı görülmüştür. Bu ceza biçiminde, sadece sivil vatandaşları değil, aynı zamanda din adamları ve devlet görevlilerini de içine alarak, Osmanlı Devleti'nde adaletin eşitliği ve toplum düzeninin korunması amacının güdüldüğü İnöz Kalesi örneği üzerinden ortaya koyulmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

- BOA, AE.SABH.I., nr. 309/20768, (24 Cemaziyelevvel 1193/9 Haziran 1779).
BOA, C.ADL., nr. 79/4789, (7 Rabiulahir 1193/24 Nisan 1779).
BOA, C.AS., nr. 810/34427, (21 Safer 1194/27 Şubat 1780).
BOA, AE.SABH.I., nr. 142/9550, (10 Şevval 1194/9 Ekim 1780).
BOA, C.İKTS. nr. 20/976, (Evahir-i Cemaziyelevvel 1195/Mayıs 1781).
BOA, AE.SABH.I., nr. 111/7545, (15 Safer 1195/10 Şubat 1781).
BOA, AE.SSLM.III, nr. 165/9924, (7 Zilhicce 1208/6 Temmuz 1794).
BOA, C.AS., nr. 266/11031, (21 Cemaziyelahir 1208/24 Ocak 1794).
BOA, C..SM., nr. 17/874, (15 Zilhicce 1208/14 Temmuz 1794).
BOA, C.ZB., nr. 5/229, (5 Safer 1212/30 Temmuz 1797).
BOA, C.ADL., nr. 56/3395, (15 Cemaziyelevvel 1212/5 Kasım 1797).
BOA, C.ADL., nr. 11/707, (8 Cemaziyelevvel 1212/29 Ekim 1797).
BOA, C.ZB., nr. 9/444, (20 Cemaziyelahir 1214/19 Kasım 1799).
BOA, AE.SSLM.III, nr. 157/9409, (3 Şaban 1208/6 Mart 1794).
BOA, TSMA-E., nr. 389/15, (3 Şaban 1214/31 Aralık 1799).

2. Araştırma Eserleri

- ACUN, Fatma, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", Türkler, C. 9, Ankara 2002, s. 899-908.

³⁴ BOA, C.ZB., nr. 9/444, (20 Cemaziyelahir 1214/19 Kasım 1799).

³⁵ Ömer İşbilir, a.g.m., s. 5-7.

- ALEMDAROĞLU, Şahin, 20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme ve Metin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 141.
- ALTINÖZ, İsmail, "Osmanlı Devleti'nde Kalebendlik Cezasının İnfazına Dair Notlar", İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, Ocak 2021, s. 269-288.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, (Yay. Haz. Ersin Kırca, Vahdettin Atık), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 144, İstanbul 2016.
- BAYTİMUR, Süha Oğuz, "Osmanlı Devletinde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri C. I, ed. Prof. Dr. Fethi Gedikli, İstanbul 2016, s. 831-852.
- ERİM, H. Neşe, Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Osmanlı Toplumunda Kalebend Cezası: Trend ve Değişim, Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri 1: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, 7-8 Eylül 2007, İstanbul 2010, s. 613-617.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Duâgû", DİA, C. 9, İstanbul 1994, s. 541-542.
- İŞBİLİR, Ömer, "Kalebend", DİA, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 5-7.
- KARA, Melahat, 18 Numaralı Kalebend Defterine Göre (s. 147-290) H. 1190-1191/M. 1176-1777 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu ve Cezalar (Değerlendirme-Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- KILIÇARSLAN, Yasemin, "Cebeci", DİA, C. 7, İstanbul 1993, s. 182-183.
- KOCA, Uğur, "Boğazkesen Kalesi Kalebendleri (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 67. sayı, İstanbul, 2018, s. 128-129.
- ___, "Kocabaşı", DİA, C. 26, Ankara 2002, s. 140-141.
- KURTULUŞ, İsmail Hakkı, Edirne İl Sınırları İçindeki Kalelerin Tespit ve Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.
- SEZGİN, Hale, 21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H.1196-1199 / M.1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Sekban", DİA, C. 36 İstanbul 2009, s. 327.
- Tevârih-i Âl-i Osman, Aşıkpaşazâde Tarihi, haz. Ayşenur Kala, Kamer Yayınları, İstanbul 2013.
- UZ, Ramazan, 24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203-1205 / M. 1788-1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- UZUN, Ahmet, İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü (1783-1857), Ankara 2006.